

Päiväkeskus- raportti 2025

Antti Kaajakari

Miikka Niemelä

Outi Partti

Johdanto	3
Päiväkeskukset päihdetyön erityisenä palveluna	5
Päiväkeskus vai kohtaamispaikka?	6
Laatusuositukset	7
Mistä lähdimme liikkeelle	9
Monenmoista kulkijaa - Kävijäprofiilien vaihtelevuus	10
Päiväkeskuspalvelun tuottamisen malleja	11
Päiväkeskusten arki	12
Perustarpeet	14
Palvelu- ja sosiaaliohjaus	15
Terveyspalvelut tai terveysneuvonta	15
Osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksia	16
Muutos päihteettömästä päihteiden käytön sallivaksi	17
Päiväkeskusten resursointi	
- Aukioloaika, sijainti ja henkilöstömitoitus	18
Aukioloaika ja sijainti	18
Henkilökuntamitoitus	20
Hyvinvointialueiden taloudellisen tilanteen vaikutuksia	21
Yhteenvetoa ja pohdintaa	22
Lopuksi	27
Lähteet	29

Johdanto

Sininauhasäätiön **Koti kaikille -toiminto** edistää asunnottomien ja asunnottomuutta kokeneiden osallisuutta sekä vaikutusmahdollisuuksia. Toiminnassa pyritään keräämään kokemustietoa sekä vaikuttamaan kokemustiedon avulla asiakaslähtöisten palveluiden kehittämiseen ja asunnottomuuden poistoon. Tavoitteena on vahvistaa asunnottomien äänen kuulumista yhteiskunnallisissa keskusteluissa sekä vähentää asunnottomuuteen liitettyjä stigmoja. Myös alue- ja asukaslähtöisen naapurustotyön kehittäminen on keskeinen osa Koti kaikille -toimintoa.

Tässä raportissa käsitellään sosiaalihuoltolain mukaisten päihdehuollon päiväkeskusten merkitystä, niiden toiminta-ajatusta, palvelujen sisältöä, haasteita sekä kehitysehdotuksia.

Tämän raportin pontimena toimi sosiaalihuoltolain uudistus ja uudistuksen vaikutus matalan kynnyksen päihdehuollon erityisenä palveluna järjestettyihin päiväkeskuspalveluihin. Tässä raportissa kutsumme pääsääntöisesti päihdehuollon erityisenä palveluna järjestettäviä päiväkeskuspalveluita yksinkertaisesti päiväkeskuspalveluiksi. Matalan kynnyksen päiväkeskukset, joihin voi saapua myös päihtyneenä, ovat merkittävässä roolissa asunnottomien ja päihteitä haitallisesti käyttävien sekä eriasteisesti mielenterveydellisten ongelmien kanssa kamppailevien henkilöiden perustarpeiden tyydytyksessä.

Matalan kynnyksen palveluilla tarkoitetaan palvelua, jossa voi asioida ilman ajanvarausta, anonymisti ja jossa ei ole päihhteettömyysvaatimusta. Matalalla kynnyksellä pyritään lisäämään palvelun saavutettavuutta. Lakisääteinen päihdehuollon erityisenä palveluna järjestettävä päiväkeskuspalvelu on matalan kynnyksen palvelua. Etenkin asumispäivystyksissä ja ulkona yöpyville päiväkeskukset tarjoavat turvasataman, paikan, johon on aina tervetullut ja josta ei hädetä kadulle. Osassa päiväkeskuksista myös päihteitä pistämällä käyttävien terveysneuvontatyö on keskeisessä roolissa.

Huumeita suonensisäisesti käyttävien terveysneuvontatyö on ollut jo pitkään lakisääteistä ja monella alueella se on luontevasti nivoutunut osaksi anonyymiä päiväkeskuspalvelua. 2004 tartuntatautilaki ja asetus velvoittaa kuntaa (nykyisin hyvinvointialuetta) järjestämään tartuntatautien ehkäisyyn liittyvää terveysneuvontaa ja suonensisäisesti huumeita käyttävien käyttövälineiden vaihtamista tartuntatautien torjunnan edellyttämän tarpeen mukaan. Tartuntatautiasetus 786/1986, 6§ (30.12.2203/1383)

”Tartuntatautien torjunnan edellyttämän tarpeen mukaan” jättää paljon harkintavaltaa hyvinvointialueille ja osassa hyvinvointialueita palvelu onkin vaikeasti saavutettavaa suppean aukioloajan tai sijaintinsa vuoksi.

Päiväkeskuspalveluita tarvitsevat henkilöt ovat Suomessa jo pitkään olleet eriarvoisessa asemassa asuinpaikkakunnastaan riippuen. Joillakin hyvinvointialueilla on ollut laajastikin tarjolla myös päihtyneenä asioinnin sallivia päiväkeskuspalveluita, kun toisilla alueilla päiväkeskuspalveluihin on liittynyt päihteettömyysvaatimus ja joiltakin alueilta palvelu on puuttunut kokonaan. Myös palvelun sisällössä on ollut merkittävää toimipiste- ja aluekohtaista vaihtelua.

Pääsääntöisesti päiväkeskukset ovat sisältäneet ohjatusta toiminnasta vapaata oleskelutilaa, kahvia ja pientä syötävää sekä palveluohjausta. Lisäksi päiväkeskuksissa on paikasta riippuen ollut tarjolla pyykinpesu- ja peseytymismahdollisuus, lepohuone, aamupala, lounas, huumeita suonensisäisesti käyttävien terveysneuvontapiste sekä muista toimipisteistä jalkautuvia palveluita.

Vuoden 2024 aikana Suomeen perustettiin uusia päiväkeskuksia ja kohtaamispaikkojen toimintaa muutettiin vastaamaan sosiaalihuoltolain muutoksia. Raportin tarkasteluajankohta ei kuitenkaan ollut vain uuden rakentamista, vaan myös olemassa olevan purkamista.

Vuoden 2023 sosiaalihuoltolain muutos edellyttää hyvinvointialueita järjestämään päiväkeskuspalveluita päihdetyön erityisenä palveluna. Lakimuutos on lisännyt valtaosassa hyvinvointialueita saatavilla olevia päiväkeskuspalveluita sekä saattanut eri puolella Suomea asuvat päiväkeskuspalveluita tarvitsevat ihmiset yhdenvertaiseen asemaan suhteessa toisiinsa. Alueilla, joilla jo ennen lakimuutosta on ollut laaja kirjo päihtyneenä asioinnin sallivia päivä-

keskuksia sekä kaupungin että järjestöjen tuottamina, on lakimuutos saattanut kaventaa palveluvalikkoa. Lainmuutoksen jälkeen päiväkeskuspalveluiden järjestämisvastuu on ollut hyvinvointialueilla, jolloin STEA (Sosiaali- ja terveysministeriön alainen Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus) -rahoitteiset päiväkeskukset ovat joutuneet suunnittelemaan omaa toimintaansa pois lakisääteiseksi päiväkeskuspalveluksi oleellisesti miellettyistä tehtävistä.

Koti kaikille -toiminta on luonteeltaan valtakunnallista, mutta toiminnan pääpaino sekä työntekijöiden toimitilat sijaitsevat Helsingissä. Osaltaan tästä syystä tätä raporttia työstäneillä työntekijöillä on valmiiksi kohtuullisen kattava kuva Helsingissä tarjolla olevista päiväkeskuspalveluista. Tästä syystä Helsingin päiväkeskuksia ei otettu erikseen tarkasteluun, eikä Helsingin päiväkeskuksissa järjestetty kokemuskahviloita raportissa käsiteltävän aiheen tiimoilta. Helsinki toimii raportissa kuitenkin jossain määrin peilinä ja mittarina, johon eri hyvinvointialuiden päiväkeskusten toiminta vertautuu.

Tässä raportissa kiinnostuksen kohteena on lakimuutoksen vaikutusten lisäksi tarkastella hyvinvointialueiden erilaisia tapoja järjestää päiväkeskuspalvelua. Raportissa pyritään antamaan hyvinvointialueille ja muille päiväkeskuspalveluita tuottaville tahoille ajatuksia oman palvelun kehittämiseen.

Päiväkeskukset päihde- työn erityisenä palveluna

Sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä heinäkuusta 2023 lähtien hyvinvointialueilla ja Helsingillä on ollut järjestämisvelvollisuus päihdetyön ongelmallisesti käyttäville henkilöille järjestettävästä päiväkeskuspalvelusta. Sosiaalihuoltolain mukaan päiväkeskuspalvelun tulee sisältää arjen välttämättömien toimintojen tukea ja sosiaaliohjausta. Palvelun tulee olla käyttäjilleen maksutonta ja siinä tulee olla mahdollisuus asioida päihdytyneenä sekä anonyymisti. Lakiuudistuksen tarkoituksena on parantaa apua tarvitsevien tunnistamista ja tavoittamista sekä tarjota välitöntä huolenpitoa.

Uudistunut lainsäädäntö ei määrittele tarkemmin päiväkeskuspalvelun aukioloaikoja, mutta hyvinvointialueen on sosiaali- ja terveysministeriön ohjauksen mukaan suunniteltava ja toteutettava sosiaali- ja terveydenhuolto sisällöltään, laajuudeltaan ja laadultaan sellaisena kuin asiakkaiden tarve edellyttää. Lainsäädäntö ei myöskään määrittele arjen välttämättömien toimintojen sisältöjä, mutta hallituksen esitys sosiaalihuoltolain ja terveydenhuoltolain muuttamiseksi sisältää maininnan mahdollisuudesta ruokailuun, peseytymiseen ja lepoon. Ruokailun, peseytymisen ja levon kaltaisten perustarpeiden tyydytys nähdäänkin asunnottomuustyön kentällä hyvin selkeästi päihdehuollon päiväkeskustoimintaan oleellisesti kuuluviksi palveluiksi.

Sosiaalihuoltolaki 24 b §

Päiväkeskus päihdetyön erityisenä palveluna

Hyvinvointialueen on järjestettävä päihdetyön ongelmallisesti käyttäville henkilöille päiväkeskuspalvelua, jossa perustarpeisiin vastaamisen lisäksi tarjotaan sosiaaliohjausta. Palvelua tulee järjestää myös päihdyneille ja siinä on oikeus asioida nimettömästi.

Päiväkeskus vai kohtaamispaikka?

Kohtaamispaikkoja ylläpitävät usein järjestöt. Toimintaa rahoitetaan esimerkiksi hyvinvointialueiden järjestöavustuksista ja STEA:sta. Kohtaamispaikat eivät ole samalla tavalla lakisääteistä palvelua kuin päiväkeskukset. Joillakin paikkakunnilla ei ole ollut ennen päihdehuoltolain edellyttämää päiväkeskuspalvelua, jolloin aikaisemmin kohtaamispaikkana toimineiden päiväkeskusten palveluita on muutettu vastaamaan muuttunutta lainsäädäntöä. Suurimpana muutoksena näyttäytyi päihitteettömyysvaatimuksesta luopuminen ja sosiaaliohjauksen tuominen palveluihin, jos niitä ei aikaisemmin ollut. Toisaalta useissa kaupungeissa on sekä lakisääteistä päiväkeskustoimintaa että muulla rahoituksella tuotettua kohtaamispaikkatoimintaa. Käytännössä näiden tarjoamat palvelut eivät välttämättä eroa merkittävästi toisistaan.

Kohtaamispaikkatoiminnan ja päiväkeskuspalvelun erottaminen ja käsitteiden määrittely on osin noussut päiväkeskusten muutoksesta lakisääteiseksi palveluksi sekä järjestökentän tarpeesta erottaa oma STEA-rahoitteinen palvelu hyvinvointialueiden järjestämisvastuulla olevasta palvelusta. Kohtaamispaikkaluonteista toimintaa tuottavien järjestöjen onkin osin rahoituksellisista syistä oltava tarkkana, että niiden tarjoama palvelu ei rinnastu päiväkeskuspalveluihin.

Y-Säätiön tuottaman selvityksen mukaan erityisesti järjestöjen toteuttama matalan kynnyksen päivätoiminta kohtasi haasteita lakimuutoksen myötä. Toisaalta joillain hyvinvointialueilla järjestämisvastuun siirtyminen hyvinvointialueelle on saattanut ensimmäistä kertaa antaa mahdollisuuden päihittyneiden, ongelmallisesti päihiteitä käyttävien ja asunnottomien osallistua päiväkeskusten toimintaan. (Degerman 2024).

Sininauhaliiton Päiväkeskus

2025 -hankkeessa on perehdytty tutkimustietoon kohtaamispaikoista. Kohtaamispaikat tarjoavat mahdollisuuden yhdessäoloon, ihmisten kohtaamiseen ja mielekkääseen arkeen. Lisäksi kohtaamispaikoissa tarjotaan tukea ja neuvontaa asiakkaita mietittyäviin kysymyksiin.

Kohtaamispaikkatoiminta | Sininauhaliiton jäsenpalvelut

Laatusuositukset

Asunto ensin Verkostokehittäjät laativat vuonna 2024 laatusuositukset matalan kynnyksen päiväkeskustoiminnalle. Laatusuosituksen tarkoituksena on varmistaa, että matalan kynnyksen päivätoimintakeskukset tarjoavat asiakkailleen turvallisen ja tarpeisiin vastaavan ympäristön. Lisäksi laatusuositukset tukevat osaltaan lainsäädäntömuutoksen pyrkimystä valtakunnallisesti tasa-arvoisiin laadukkaisiin päiväkeskuspalveluihin.

Matalan kynnyksen päiväkeskustoiminnan perustehtävä kiteytettiin seuraavasti: Hyvä päiväkeskus tarjoaa asiakkailleen turvallisen, kutsuvan ja tukevan ympäristön, jossa he voivat viettää aikaa sekä saada osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksia.

Laatusuosituks

1. Yksilöllinen tuki

Hyvä päiväkeskus tarjoaa yksilöllistä tukea asiakkaiden tarpeiden mukaan. Tämä voi sisältää mahdollisuuden perustarpeista huolehtimiseen, terveys- ja hyvinvointipalveluihin, työntekijöiden sekä kokemusasiantuntijoiden tarjoamaan tukeen ja palveluohjaukseen

2. Osallisuuden tukeminen

Päiväkeskuksessa edistetään asiakkaiden osallisuutta ja toimijuutta erilaisen aktiviteettien kautta.

3. Sosiaalinen yhteisö

Hyvä päiväkeskus edistää sosiaalista vuorovaikutusta ja yhteisöllisyyttä tarjoamalla mahdollisuuksia tavata muita ja viettää aikaa yhdessä. Tämä auttaa vähentämään yksinäisyyttä ja eristyneisyyttä.

4. Avoimuus ja läpinäkyvyys

Päiväkeskuksen toiminta ja päätöksenteko ovat avoimia ja läpinäkyviä asiakkaille, heidän läheisilleen ja lähiympäristölle. Asiakkailla on mahdollisuus osallistua päätöksentekoon ja antaa palautetta toiminnasta.

5. Turvallinen ympäristö

Päiväkeskus tarjoaa turvallisen ja esteettömän ympäristön, jossa asiakkaat voivat liikkua ja viettää aikaa luottavaisin mielin. Mahdollisiin epäkohtiin puututaan. Päiväkeskuksessa toteutetaan myös naapurustotyötä.

6. Henkilökunnan pätevyys ja välittävä asenne

Päiväkeskuksen henkilökunnalla on tarvittava osaaminen ja kokemus asiakkaiden tukemiseen sekä haittoja vähentävään työtoteutukseen. Asiakkaita kohdellaan kunnioittavasti ja tasavertaisesti.

7. Jatkuva kehittämisen kulttuuri

Hyvä päiväkeskus pyrkii jatkuvasti parantamaan toimintaansa ja palveluitaan asiakkaiden tarpeiden mukaisesti. Tähän voi kuulua asiakaspalautteen kerääminen ja analysointi sekä henkilökunnan koulutus ja kehittäminen.

8. Yhteiskunnallinen vaikuttavuus

Päiväkeskuksessa tunnistetaan yhteiskunnallisia ilmiöitä, tuotetaan tietoa niiden vaikutuksista asiakkaiden elämäntilanteisiin ja edistetään yhteiskunnallista keskustelua. (Degerman 2024.)

Mistä lähdimme liikkeelle

Kartoitus aloitettiin lähettämällä hyvinvointialueille, Helsinkiä ja Ahvenanmaata lukuunottamatta kysymyksiä uuden sosiaalihuoltolain tarkoittamista päiväkeskuspalveluista, kuinka lakimuutos on vaikuttanut päiväkeskuspalvelun järjestämiseen sekä siitä, kuinka päiväkeskuspalvelut hyvinvointialueella toteutetaan. Saimme vastauksen sähköpostitse tai puhelimitse 14 hyvinvointialueelta. Vastausten perusteella tutustumiskohteiksi valikoitui 10 hyvinvointialueen päiväkeskukset, joissa vierailut toteutettiin vuoden 2024 ja alkuvuoden 2025 aikana. Pääpaino vierailuissa oli päiväkeskuksissa, jotka joko olivat uusia tai sijaitsivat hyvinvointialueella, jonka päiväkeskuspalveluissa oli tapahtunut muutoksia sosiaalihuoltolain muutoksen jälkeen.

Osa hyvinvointialueista tuotti päiväkeskuspalvelut omana palvelutuotantona jo ennen lakimuutosta, eikä lakimuutos merkittävästi vaikuttanut tuotettuihin palveluihin. Osassa hyvinvointialueita ei ollut vielä järjestetty lakimuutoksen edellyttämiä päiväkeskuspalveluita.

Vierailujen kohteeksi valikoituneissa päiväkeskuksissa järjestimme kokemuskahvilan, jonka puitteissa keskustelimme päiväkeskuksen kävijöiden sekä henkilökunnan kanssa alueen päiväkeskuspalveluista. Tapasimme kymmenessä päiväkeskuksessa yhteensä reilut 100 kävijää ja noin 20 henkilökunnan jäsentä. Keskustelun lomassa kyselimme päiväkeskusten palveluista, siitä, miten palvelu on muuttunut vuoden 2023 aikana, mitä päiväkeskuksen palveluja kävijät käyttävät, mikä päiväkeskuksen tarjoamissa palveluissa on hyvin ja mikä huonosti, miten hyvinvointialueen mielenterveys- ja päihdepalvelut toimivat kävijöiden kokemuksen

Kokemuskahvila on menetelmä kokemustiedon keräämiseen ihmisiltä, jotka eivät elämäntilanteensa vuoksi vaikuta yhteiskunnassa perinteisin demokraattisin keinoin. Kokemuskahvila avautuu sinne, missä tavoitellulla ryhmällä on en-tuudesta turvallista asioida. Kokemuskahvilassa järjestävä tahohuolehtii tarjoilusta ja turvallisen keskusteluympäristön luomisesta mahdollistaen tavoitellun kohde-ryhmän kokemusten kuuntelun.

<https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kokemuskahvila>

mukaan sekä sitä, miten päiväkeskuspalveluita tulisi kehittää jatkossa.

Keskustelut toteutettiin päiväkeskusten avoimissa tiloissa vapaamuotoisina yksilö- ja ryhmäkeskusteluina. Keskusteluissa ei kerätty mitään tunnistetietoja ja kaikki yksittäiset kommentit kirjattiin ylös kysymysten alle tavalla, jossa yksittäisen ihmisen yksittäiset kommentit eivät yhdisty toisiinsa. Keskusteluiden lisäksi raportti pohjautuu työntekijöiden tekemiin havaintoihin päiväkeskusvierailujen aikana.

Vierailujen lisäksi kysyimme joiltakin hyvinvointialueilta tarkentavia kysymyksiä niiden alueella järjestettävistä päiväkeskuspalveluista ja osan kanssa keskustelimme vielä puhelimitse alueen päiväkeskuspalveluista.

Monenmoista kulkijaa – Kävijäprofiilien vaihtelevuus

Järjestämistavan lisäksi päiväkeskuspalvelut erosivat toisistaan asiakasprofiilin ja tarjolla olevien palveluiden suhteen. Päiväkeskusten erilaisuuteen vaikuttavat paitsi kävijät ja tarjolla olevat palvelut myös asiakasvolyyymi, käytettävissä oleva tila, sijainti sekä esimerkiksi paikkakunnalla tarjolla olevat muut palvelut. Joillakin alueilla päiväkeskus on ainoa avointa kohtaamistoimintaa tarjoava päihdepalvelu, kun taas toisilla alueilla esimerkiksi terveysneuvontapiste toimii päihhteitä käyttävien ihmisten ”olohuoneena”, päiväkeskuksen tavoittaessa muita kuin ongelmallisesti päihhteitä käyttäviä henkilöitä.

Yksi päiväkeskuksista, jossa vierailimme, sijaitsi asumispäivystyksen läheisyydessä, millä oli merkittävä vaikutus kävijäprofiiliin. Tämän päiväkeskuksen kävijät jakaantuivat karkeasti jaoteltuna pienituloisiin yksinäisiin eläkeläisiin sekä nuoriin asumispäivystyksen kävijöihin. Yksi päiväkeskuksista taas sijaitsi samoissa tiloissa asumispäivystyksen kanssa. Tässä päiväkeskuksessa kävijäprofiili oli hyvin laaja ja asumispäivystyksessä yöpyjät vain pieni prosentti päiväkeskuksen kävijöistä.

Asiakasmäärällä on suuri merkitys päiväkeskuksen toimintaan. Yhdessä päiväkeskuksessa asiakkaita saattoi olla 150 päivässä ja toisessa kävijöitä oli 15 päivässä. Asiakasmäärä ei kuitenkaan korreloinut päiväkeskuksissa työntekijöiden määrän kanssa ja joissakin kävijämäärältään suurissa päiväkeskuksissa saattoikin olla vähemmän henkilökuntaa, kuin joissakin pienemmissä paikoissa. Lisäksi päiväkeskuksiin jalkautui erilaisia palveluja aina suonenensisäisesti huumeita käyttävien terveysneuvonnasta Punaisen Ristin vapaaehtoiisiin.

Osassa päiväkeskuksista palvelu on kohdennettu päihhteitä ongelmallisesti käyttäville, toisissa laajemmin pienituloisille. Monessa päiväkeskuksessa ei haluttu ollenkaan rajata kävijäkuntaa, vaan ajatus oli, että ”Täällä voi vaikka naapurin toimitusjohtaja käydä kahvilla”. Avoimuudella pyritään siihen, että päiväkeskuksen oven avaaminen ei vahvistaisi päihhteidenkäyttäjän stigmaa. Toiminnan avaamisella kaikille halukkaille pyritään lisäämään yhteisymmärrystä ja vähentämään ennakkoluuloja.

Päiväkeskuspalvelun tuottamisen malleja

Tavoissa järjestää päiväkeskuspalveluita oli suuria vaihteluja hyvinvointialueiden välillä. Osalla alueista päiväkeskuspalvelut olivat jo valmiiksi hyvinvointialueen tuottamia ja lakimuutos ei joko vaikuttanut tarjottavaan palveluun tai vaikutus oli vain vähäinen. Joissakin aikaisemmin järjestön ylläpitämissä päiväkeskuksissa palvelu on siirtynyt hyvinvointialueen omaksi palvelutuotannoksi tai hyvinvointialue on kilpailuttanut palvelun. Osassa hyvinvointialueita on ollut järjestöjen hankerahoituksella tuottamia palveluita, joissa hankekausi oli alkanut ennen lakimuutosta. Koska hankerahoituksella ei ole tarkoitus tukea lakisääteistä palvelua, näiden alueiden päiväkeskuspalveluihin tulee tai on jo tullut muutoksia. Esimerkiksi yhden hyvinvointialueen kohdalla järjestö tuottaa osallisuutta tukevaa palvelua kaupungin ylläpitämään päiväkeskukseen. Tapoja tuottaa lakisääteinen päihdehuollon erityisenä palveluna järjestettävä päiväkeskuspalvelu onkin useita. Vaihtelua on myös päiväkeskuspalveluiden sisällöissä.

Erilaisia päiväkeskuksen toteuttamisen malleja

- Päiväkeskus hyvinvointialueen omana palveluna.
- Päiväkeskus ostettuna palveluna: osassa kilpailutuksen kautta, osassa suoraostona.
- Kaupunki tarjoaa tilan, jossa järjestön ylläpitämä päiväkeskustoiminto.
- Kaupungin järjestämä peruspalvelu, johon samoissa tiloissa toimiva järjestötoimija tuottaa kävijöiden osallisuutta vahvistavaa palvelua.

Päiväkeskusten arki

Päiväkeskuksissa tarjotaan monenlaisia palveluja, jotka vaihtelevat asiakkaan tarpeiden mukaan. Tyypillisiä palveluja ovat perustarpeiden lisäksi sosiaali- ja terveyspalvelut sekä erilaiset aktiviteetit ja osallisuutta tukevat toiminnot. Perustarpeita tukevilla palveluilla on iso vaikutus palveluja tarvitsevien hyvinvointiin ja valmiuteen vastaanottaa muuta apua.

Seuraavissa kappaleissa käsittelemme päiväkeskusten arkea seuraavien näkökulmien kautta:

- perustarpeet
- palvelu ja sosiaaliohjaus
- terveyspalvelut
- kävijöiden osallisuutta tukevat palvelut
- aukioloaika
- sijainti
- henkilöstömitoitus

Perustarpeiden tarkemmat sisällöt sekä aukioloaika, sijainti ja henkilöstömitoitus nousivat tarkasteltaviksi näkökulmiksi keskusteltamme asiakkaiden ja henkilöstön kanssa. Lisäksi tarkastelimme sosiaaliohjausta muuttuneen lainsäädännön perusteella, terveyspalvelut sekä osallisuutta tukevat palvelut nousivat tarkasteluun Verkostokehittäjien laatimia laatusuosituksia peilaten. Raportin suorat lainaukset ovat kaikki muistiin kirjatusta keskusteluista asiakkaiden kanssa.

Päiväkeskusten palveluita

	Suihku	Pyykki	Lepomahdollisuus	Aamupala	Lämmin ruoka	Terveyspalvelut	Terveysneuvonta	Sosiaaliohjaus	Työntekijät	Päivittäiset kävijät
Päivä- keskus 1	•	•		•				1 x viikko	2	
Päivä- keskus 2	•	•	•	•			•	•		
Päivä- keskus 3	•	•	•	•	•		•	•	2-3	~150
Päivä- keskus 4	•	•	•	•	•	•		•		
Päivä- keskus 5	•	•	•	•			1 x viikko	•		~15
Päivä- keskus 6	•	•	•	•		•	•	•	2-3	~65
Päivä- keskus 7	•	•	•	•		•		1 x viikko		~30
Päivä- keskus 8	•	•	•	•	•		2h x viikko	•	3	~25
Päivä- keskus 9	•	•	•	•	•	•	•	•	6	~30
Päivä- keskus 10	•	•		•	•	1 x viikko		1 x viikko	3	~25

Perustarpeet

Perustarpeisiin vastaaminen on lainsäädännössä sosiaaliohjauksen lisäksi mainittu päihdehuollon päiväkeskuksissa järjestettäväksi palveluiksi ja näin ollen tärkeä osa päiväkeskusten ydintehtävää.

Ruokaa tai vähintäänkin aamupalaa oli tarjolla kaikissa päiväkeskuksissa, joissa vierailimme. Parhaimmillaan lounas saatettiin jopa tarjoilla pöytyin. Ruoka oli sosiaalisen kanssakäymisen lisäksi useimmin mainittu tekijä, kun kävijöiltä kysyttiin syitä käydä päiväkeskuksessa.

Päiväkeskuksissa osa asiakkaista käy lähinnä syömässä, osa jää paikalle viettämään aikaa ja pienempi osa käyttämään muita päiväkeskuksen palveluita.

Turvallinen tila

”Henkilökunta on aidosti kiinnostunut siitä, miten mulla menee. Tämä on turvallinen tila olla oma itsensä.”

Osassa kaupungeista on vain vähän ei-kauvallista julkista tilaa, jossa voisi viettää aikaansa toisten ihmisten kanssa keskustelun sisätiloissa ilman tarvetta ostaa mitään. Etenkin asunnottomille päiväkeskukset tarjoavat päivisin turvallisen tilan viettää aikaa, ilman pelkoa hädetyksi joutumisesta.

”Voi vaan tulla ja olla.”

Sosiaalinen kanssakäyminen

Sosiaalinen kanssakäyminen nousi tärkeimmäksi asiaksi Kokemuskahviloissa ihmisten kanssa keskustellessa.

”Aamukahvii ja kavereita” mainittiin useassa keskustelussa syyksi asioida päiväkeskuksissa.”

”Tää paikka on kuin pelastusrengas. Asun kaupungin vuokratotaloyhtiössä ja kun katson ikkunasta ulos, niin siellä ei näy ketään. Se on ihan kuin olisi vankilassa. Täällä tapaa ihmisiä. Ei tarvitse olla yksin kotona.”

”Pitkään kaupan kassa oli ainoa selvin päin oleva, jonka kanssa juttelin.”

Hygieniasta huolehtiminen

Peseytyminen ja pyykinpesu toteutui kaikissa paikoissa, joissa vierailimme. Joissain suihku oli päivittäin käytössä, joissain viikoittain. Yhdessä päiväkeskuksessa lämmitettiin sauna kerran viikossa.

Lepo

Mahdollisuus lepoon toteutui eri tavoin. Valtaosassa päiväkeskuksista oli erillinen lepo-huone, jossa saattoi nukkua – yhdessä päiväkeskuksessa laajan aukioloajan ansiosta jopa 8–9 tuntia. Yhdessä päiväkeskuksessa ei ollut erillistä lepo-huonetta ja päiväkeskuksen sohvalla saattoi hetkeksi ummistaa silmät, mutta varsinainen nukkuminen saatiin toteutettua sopimattomaksi.

Palvelu- ja sosiaaliohjaus

“Täällä on autettu asunnon saamisessa.”

“Tulee hoijettua asioita.”

Sosiaalihuoltolaki määrittää päiväkeskuspalvelut tarjoamaan perustarpeiden lisäksi sosiaaliohjausta.

Ruoan, seuran ja vapaan oleskelun jälkeen apu palveluasioinnissa nousi tärkeäksi päiväkeskuksissa tarjottavaksi palveluksi. Joissain päiväkeskuksissa asiakkaat kokivat palveluohjauksen laadun nousseen lakimuu-
toksen myötä.

Sosiaaliohjauksen saatavuudessa oli eroja päiväkeskusten välillä. Osassa päiväkeskuksesta sosiaaliohjaaja on paikalla päiväkeskuksen aukioloajan puitteissa ja osaan sosiaaliohjaaja jalkautuu kerran viikossa. Myös päiväkeskuksen sosiaaliohjaajan paikalla ja asemalla palvelujärjestelmässä on suuri merkitys: sosiaaliohjaaja voi olla ostopalveluna palvelua tuottavan järjestön työntekijä, kaupungin työntekijä, jonka vakituinen työ-
piste on päiväkeskuksessa tai aikuissosiaalityön päiväkeskukseen jalkautuva työntekijä. Asemastaan riippuen päiväkeskuksen työntekijän voi asiakkaan silmissä olla lähempänä asiakasta, päivittäin tekemisissä ja asiakkaan silmissä ns. “samassa nurkkauksessa” asiakkaan kanssa. Toisessa tilanteessa työntekijä saattaa olla hieman etäämpänä, mutta samalla viranomaisasema ja konkreettinen mahdollisuus päätöksenteon kautta vaikuttaa asiakkaan tilanteeseen. Tai sitten jotain tältä väliltä.

Terveyspalvelut tai terveysneuvonta

Terveyspalveluiden toteuttaminen matalan kynnyksen päivätoiminnassa vaihtelee. Joissain paikoissa se on lähinnä laastarin laittoa ja haavojen puhdistusta. Joissain toisissa se tarkoittaa kerran viikossa jalkautuvaa sairaanhoitajan vastaanottoa, missä on mahdollista mitata vaikkapa verenpaine tai keskustella mieltä painavista terveyshuolista, kuten siitä, että rahat eivät riitä reseptilääkkeisiin. Joissakin päiväkeskuksissa terveyspalvelut tarkoittavat mahdollisuutta saada yhteys terveysasemalle tai varata sinne vastaanottoaika yhdessä työntekijän kanssa.

Varsinaista suonensisäisesti huumeita käyttäville suunnattua terveysneuvontaa toteutettiin vain harvoissa niistä päiväkeskuksista, joissa vierailimme. Joissain päiväkeskuksissa tarvitsijoille jaettiin pistosvälineitä akuuttipusseissa silloin, kun tarvikkeita sattui olemaan. Joihinkin päiväkeskuksiin terveysneuvontatyötä tekevät työntekijät jalkautuivat esimerkiksi 2 tuntia viikossa tai kerran puolessa vuodessa.

Osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksia

Perustarpeiden lisäksi päiväkeskus saattaa tarjota kävijöilleen erilaisia osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksia. Ryhmätöimintää, yhteistä tekemistä ja retkiä tarjottiin vaihtelevasti. Suuressa osassa järjestettiin yhteisökokouksia, joissa päätettiin esimerkiksi retkistä.

Päiväkeskustoiminta on tärkeä osa sosiaalihuoltoa ja sillä on merkittävä vaikutus kävijöiden elämänlaatuun ja hyvinvointiin. Päiväkeskusten tarjoamat palvelut auttavat vähentämään yksinäisyyttä. Ne tarjoavat kävijöille paikan tavata muita ja olla osana yhteisöä, mikä voi vähentää yksinäisyyden ja eristäytymisen kokemuksia.

”Porukka pitää huolta.”

Suurin osa kävijöistä koki päiväkeskukset erittäin tärkeänä paikkana. Erään päiväkeskuksen kävijät korostivat paikan yhteisöllisyyden ja työntekijöiden arvostavan kohtaamisen merkitystä.

”Päiväkeskukseen saa tulla omana itsenään.”

Kävijät korostivat sitä, että kävijöiden moninaisuus on paikalle rikkaus. Muutama kävijä totesi käyttävänsä päihteitä niinä päivinä vähemmän, kun tulee päiväkeskukseen. Päiväkeskusten ollessa kiinni esimerkiksi viikonloppuina tai arkipyhinä, myös päihteidenkäyttö lisääntyi joidenkin kävijöiden kohdalla.

”Jos ei kävis täällä ni sekoilis kaupungilla.”

”Ei tuu pahoille teille mentyy.”

Usean kävijän kohdalla esiin nousi toive päiväkeskuksen kivijalan ulkopuolelle suuntautuvasta toiminnasta, liikuntamahdollisuuksista ja ryhmistä. Joissain paikoissa yhteisiä retkiä järjestettiin, toki retkikohteisiin vaikuttivat vahvasti myös päiväkeskusten kävijäprofiilit. Yhdessä päiväkeskuksessa kävijät toivat esiin sen, että tiiviimpi yhteistyö muiden alueen toimijoiden kanssa ja avautuminen ulospäin saattaisi lisätä ymmärrystä toimintaa kohtaan sekä lieventää ennakkoluuloja.

”Pitäisi olla päiväkeskuksen liikuntavuoro tai joku kaupungin kenttävuoro.”

Valtaosassa päiväkeskuksia vertais- ja vapaaehtoistyö oli yllättävän vähäistä tai sitä ei ollut ollenkaan. Vierailujen kohteena olevissa päiväkeskuksissa kävijät olivat selkeästi asiakkaita, eikä heitä aktiivisesti osallistettu päiväkeskuksen arjen pyörittämiseen. Päiväkeskuksissa saattoi olla entisiä päiväkeskuksen kävijöitä palkkatukityössä tai työkokeilussa, mutta muiden kävijöiden osallisuus pelkistyi usein esimerkiksi yhteisökokouksiin osallistumiseen. Myöskään ympäristötyö ei nousut esiin sen enempää työntekijöiden kuin kävijöiden puheissa. Siinä, missä esimerkiksi Helsingin päiväkeskuksissa on pyritty osallistamaan kävijöitä ympäristökierroksiin päiväkeskusten lähiympäristön puhtaana pitämiseksi, vaikutti siltä, että niissä päiväkeskuksissa, joissa vierailimme, ei järjestetty aktiivista ympäristötyötä.

Muutos päihteettömästä päihteiden käytön sallivaksi

Se, millainen linjaus päihteidenkäytön suhteen päiväkeskuksella on ollut aiemmin, vaikutti vahvasti myös siihen, minkälaisena paikka näyttäytyi vierailumme aikana. Osassa päiväkeskuksista kävijät eivät olleet tietoisia, että päiväkeskuksessa voi nyt asioida myös päihtyneenä. Toisaalta osassa päiväkeskuksia kävijät olivat hyvinkin tietoisia muutoksesta ja muutos oli aiheuttanut paljon huolta ja keskustelua etukäteen. Huoli päihteettömyysvaatimuksen poistumisesta oli jälkeenpäin näyttäytynyt kuitenkin ylimitoitettulta ja muutoksella oli ollut päiväkeskusten arkeen vain vähän vaikutuksia.

Monen aikaisemmin päihteettömän päiväkeskuksen kävijät eivät kokeneet päiväkeskukseen päihtyneenä menemistä asiallisena, vaikka lakimuutos sen mahdollistikin. Usein päiväkeskukseen sai tulla päihtyneenä, mutta muut kävijät saattoivat paheksua sitä ja häiriön tai palvelusta ulos rajaamisen kynnyks oli asetettu matalalle. Muutamassa päiväkeskuksessa vanhempi kävijäkunta ei välttämättä tunnistanut sitä, että nuoremmat asioivat päiväkeskuksessa päihteiden vaikutuksen alaisena, kun nuoret käyttäytyivät asiallisesti ja päihdyttävänä aineena ei ollut alkoholi.

Näkyvin muutos siinä, että aikaisemmin päihteettömät päiväkeskukset muuttuivat päihtyneenä asioinnin salliviksi oli, että useampaan päiväkeskukseen oli palkattu vartija. Usein vartija oli paikalla lounaan aikana, jolloin kävijöitä oli eniten. Tässä näkyi selkeä ero päiväkeskusten kulttuureissa sekä siinä, mihin päiväkeskuksessa oli totuttu ja minkälaiseksi palveluksi päiväkeskukset oli mielletty. Siinä missä yhdessä 150 päiväkävijän haitallisesti päihteitä käyttävään asiakaskuntaan painottuvassa päiväkeskuksessa oli kaksi työntekijää, eivätkä työntekijät kokeneet tarvitsevänsä paikalle vartijaa, saattoi toisessa noin 30 pääsääntöisesti eläkeläisistä koostuvan päiväkävijän lounasta seurata palkattu vartija.

Päiväkeskusten resursointi

– Aukioloaika, sijainti ja henkilöstömitoitus

Kysyttäessä päiväkeskuskävijöiden kehittämistoiveita nousivat aukioloajat ja henkilökunta-mitoitus esille useassa keskustelussa. Päiväkeskukset olivat auki 3–5 päivää viikossa ja auki-oloajat vaihtelivat muutamasta tunnista aina kymmeneen tuntiin. Kävijöiden ja henkilökun- nan määrissä oli suurta vaihtelua, eivätkä ne aina korreloineet keskenään. Pääsääntöisesti päiväkeskukset sijaitsivat kävelymatkan etäisyydellä kaupungin keskustasta tai hyvien julkis- ten liikenneyhteyksien varrella.

Aukioloaika ja sijainti

”Isommat tilat ois toiveena.”

*”Lauantain jos ois auki ni
hillitsis joidenkin ryypäämistä.”*

Päiväkeskuksissa, joissa vierailimme, oli kä- vijiä paikasta riippuen 15–150 ihmistä päi- vässä. Päiväkeskusten aukioloajat vaihtelivat muutamasta tunnista jopa kymmeneen tun- tiin, sijoittuen aamuseitsemän ja iltaseitse- män välille. Päiväkeskuksessa, joka oli auki 10 tuntia päivässä, oli erillinen lepohuone, jonka kaikki kuusi nukkumapaikkaa oli käy- tössä vierailumme aikana. Päiväkeskuksen pitkä aukioloaika mahdollistaa usealle asun- nottomalle kävijälle riittävän levon. Osassa päiväkeskuksia ovet sulkeutuivat jo kolmen aikoihin iltapäivällä.

*”Hätis (asumispäivystys) on
kaukana, mieluummin nukun
lehtiroskiksessa.”*

”Viikonloput vois olla auki.”

”Miksei neljään tai viiteen auki?”

Suurin osa päiväkeskuksista oli auki viitenä arkipäivänä viikossa. Vain yksi, vierailluista päiväkeskuksista oli auki ainoastaan kolme- na arkipäivänä viikossa. Viikonloput ja pyhät ovat etenkin monelle asunnottomalle vaikeaa aikaa, kun tarvittavat palvelut ovat kiinni.

Mikäli päiväkeskus sulkee ovensa ennen asumispäivystyksen aukeamista, tarkoittaa tämä asumispäivystyksessä yöpyvien asiak- kaiden osalta päivittäistä lämpimän tilan et- simistä aukioloaikojen väliin jäävän ajan täyt- tämiseksi. Toisaalta niillä hyvinvointialueilla, joissa ei ole asumispäivystystä, eikä ympäri vuorokauden auki olevaa puolijulkista tai julkista sisätilaa, ei myöskään ole juurikaan ympärivuotisesti ulkona yöpyviä.

Päiväkeskusten sijainti vaikutti tarjolla olevien palveluiden lisäksi merkittävästi kävijäkuntaan. Asumispäivystyksen lähei- syydessä, mutta kaupungin keskustan ulko- puolella olevan päiväkeskuksen kävijäkunta olisi ollut hyvin erilainen ilman asumispäi- vystyksen läheisyyttä. Mitä keskeisempi sijainti, sitä varmemmin ongelmallisesti päihteitä käyttävät tai muuten huonokun- toisimmat ja eniten avun tarpeessa olevat löytävät päiväkeskuksen palveluihin.

Käyntimme jälkeen yksi järjestön ylläpitämä päiväkeskus lopetettiin, kun hyvinvointialue päätyi järjestämään lakisääteisen päiväkeskuspalvelun omana palveluna. Uusi päiväkeskus on saavutettavuudeltaan entistä päiväkeskusta huomattavasti hankalampi sijaintinsa ja pienempien tilojen puolesta. Toisaalta päiväkeskus on lähempänä asumispäivystystä, mutta se ei välttämättä tavoita samoja kävijöitä, eikä lähellekään samaa kävijöiden volyymia kuin lopetettu päiväkeskuspalvelu.

Päiväkeskuksiin tullaan harvoin pitkän matkan takaa. Päiväkeskukset palvelevat ensisijaisesti niitä asiakkaita, jotka asuvat tai oleskelevat päiväkeskuksen läheisyydessä. Hyvinvointialueet ovat kuitenkin maantieteellisesti laajoja alueita, eikä päihdehuollon päiväkeskusten lakisääteisyys takaa yhdenvertaisia palveluita kaikille hyvinvointialueen asukkaille. Hyvinvointialueesta riippuen päiväkeskuksia saattaa olla yhdestä kolmeen ja lisäksi alueilla saattaa olla järjestöjen ylläpitämiä kohtaamispaikkoja.

Henkilökuntamitoitus

“Toiveena lisää henkilökuntaa, jotta paikka ei menisi niin helposti kiinni, jos on poissaoloja.”

“Henkilökunta on aidosti kiinnostunut siitä, miten mulla menee. Tämä on turvallinen tila olla oma itsensä.”

Keskusteluissa kävijöiden kanssa osaava henkilökunta sai paljon kehuja, mutta esiin nousi kuitenkin myös se, että henkilökunnan ollessa pois jouduttiin päiväkeskus sulkemaan. Esimerkiksi yhdessä hyvinvointialueen ylläpitämässä päiväkeskuksessa ei ollut mahdollisuutta palkata sijaisia ja päiväkeskus jouduttiin sulkemaan, jos henkilökunta oli poissa. Rajallisen resursoinnin vuoksi monen päiväkeskuksen palvelu näyttyi hyvin haavoittuvaisena.

Rajallisen resursoinnin vuoksi useassa päiväkeskuksessa päiväkeskuksen ulkopuolisilla jalkautuvilla ja saattopalvelua tarjoavilla työntekijöillä oli merkittävä rooli. Vain harvassa päiväkeskuksessa työntekijöiden oli mahdollista lähteä saattamaan asiakasta hänen tarvitsemaansa palveluun. Monella matalan kynnyksen päiväkeskuksen kävijällä on vaikeuksia toimia byrokraattisessa palvelujärjestelmässä, ja he tarvitsevat usein tukea päästäkseen sovituille ajanvarauksille ja saadakseen itselleen kuuluvaa palvelua. Monilla kävijöillä on myös huonoja kokemuksia sekä voimakasta epäluottamusta viranomaisia kohtaan.

“Mä olen kolme kertaa yrittänyt palata yhteiskuntaan – käynyt soskuissa ja keloissa-- mutta aina menee pieleen. Palveluissa ruvetaan heti räähimään turpaansa.”

Useille päiväkeskuskävijöille palveluohjauksella ja työntekijän mukana ololla on ratkaiseva merkitys siinä, että he saavat tarvitsemiaan palveluita.

Huomiomme kiinnitti päiväkeskuksen toteuttamisen malli, jossa hyvinvointialue vastaa päiväkeskuksen peruspalveluiden tuottamisesta ja järjestö tuottaa samoissa tiloissa kävijöiden osallisuutta ja toimijuutta vahvistavia palveluita. Tämä mahdollistaa vähimmäistasoa laadukkaammat päiväkeskuspalvelut sekä riittävän resursoinnin yksissä ja samoissa päiväkeskuksen tiloissa. Samalla tämä luo mahdollisuuden kaupungin ja järjestökentän nykyistä tiiviimmälle yhteistyölle.

Hyvinvointialueiden taloudellisen tilanteen vaikutuksia

Hyvinvointialueiden kiristynyt taloudellinen tilanne vaikuttaa päiväkeskusten toimintaedellytyksiin siinä missä muihinkin lakisääteisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin.

Kun päihdehuollon erityisenä palveluna järjestetty päiväkeskuspalvelu tuli lakimuu-
toksen myötä hyvinvointialueen järjestä-
misvastuulla olevaksi palveluksi, siirrettiin
laskennallisesti palvelun järjestämiseen vaa-
dittava summa valtiolta hyvinvointialueille
maksettavaan rahoitukseen. Hyvinvointi-
alueiden rahoituksen yleiskatteellisuuden
vuoksi päihdehuollon päiväkeskusten rahoitus
on osa hyvinvointialueen kokonaisrahoi-
tusta, eikä siihen tarkoitettua laskennallista
summaa ole erikseen korvamerkitty päivä-
keskuspalveluun käytettäväksi.

Hyvinvointialueiden vaikeassa taloudellisessa tilanteessa päiväkeskukset kamppailevat siis samoista niukoista resursseista muiden sote palveluiden kanssa. Sosiaalihuoltolaki velvoittaa hyvinvointialueet järjestämään päihdehuollon erityisenä palveluna järjestettävää päiväkeskuspalvelua, mutta ei sisällä mainintaa palvelun laajuudesta. Lain antaessa hyvin väljän ja tulkinnanvaraisen kehyksen päiväkeskuspalvelun sisällölle ja laajuudelle, voi hyvinvointialue täyttää lain kirjaimen ylläpitämällä yhtä päiväkeskusta, vaikka se tavoittaisi vain murto-osan palvelun tarvitsijoista.

Lakitekstissä todetaan, että palvelussa voi asioida päihtyneenä ja anonyymisti ja että palvelussa tarjotaan perustarpeiden, kuten ruoan ja hygienian lisäksi sosiaaliohjausta sekä muita tarpeellisia palveluita. Jokaisessa päiväkeskuksessa, jossa kävimme, tarjottiin kaikki lakiin kirjatut palvelut ja lisäksi perustarpeisiin katsottiin kuuluvaksi esimerkiksi mahdollisuus peseytymiseen ja pyykinpesuun sekä lepoon.

Vuoden 2024 aikana Suomeen perustettiin uusia päiväkeskuksia ja kohtaamispaikkojen toimintaa muutettiin vastaamaan sosiaalihuoltolain muutoksia. Tarkasteluajankohta ei kuitenkaan ollut vain uuden rakentamista, vaan myös olemassa olevan purkamista.

Yhteenvetoa ja pohdintaa

Asiakasprofiilissa ja päiväkeskusten valmiudessa kohdata heikossa asiointikunnossa olevia päiväkeskuskävijöitä oli suurta vaihtelua päiväkeskusten välillä. Päiväkeskukset täyttivät hyvin lainsäädännön päiväkeskuksille asettamat minimivaatimukset, mutta monesta päiväkeskuksesta löytyi kuitenkin paljon kehittämiskohteita. Päiväkeskus tavoittaa ensisijaisesti kävijöitä lähiympäristöstään, joten päiväkeskusten sijaintiin ja palvelun alueelliseen kattavuuteen tulee kiinnittää päiväkeskuksia ja palveluverkostoa suunniteltaessa erityistä huomiota. Päiväkeskusten riittävä resursointi sekä osaava, haittoja vähentävää päihdetyötä ymmärtävä henkilöstö ovat avainasemassa hyvässä päiväkeskuspalvelussa. Lisäksi päiväkeskusten kävijät voisivat hyötyä nykyistä kattavammista terveystalouksista. Verkostokehittäjien laatusuosituksia olisi hyvä ottaa lakisääteisten vaatimusten rinnalle toiminnan laadun mittariksi.

Vierailun kohteena olleissa päiväkeskuksissa lakimuutos ei ollut tuonut merkittävää muutosta kävijäkuntaan, ellei kyse ollut fyysisestä toimipisteen muutosta toisiin tiloihin. Yhdellä hyvinvointialueella päiväkeskuksen muutto asumispäivystyksen kanssa samoihin tiloihin oli muuttanut selkeästi myös kävijäprofiilia. Päihdeettömyysvaatimuksesta luopuminen sen sijaan ei ollut merkittävästi muuttanut päiväkeskusten kävijäprofiilia, vaikka tämä oli ollut monessa ennen päihdeettömässä kohtaamispaikassa huolena. Päiväkeskusten välillä oli kuitenkin merkittäviä eroja kävijäkunnassa; siinä missä toisen päiväkeskuksen kävijät koostuivat lähes yksinomaan asunnottomista ja päihdehaitallisesti käyttävistä henkilöistä olivat toisen päiväkeskuksen kävijät vähävaraisia ja yksinäisiä työttömiä tai eläkeläisiä.

Päiväkeskuspalvelu on laissa määritelty päihdehuollon erityiseksi palveluksi ja palvelun kohderyhmä on lainsäädännön mukaan nimenomaan päihdehaitallisesti käyttävät henkilöt. Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa todetaan, että palvelu on kohdennettu kaikkein vaikeimmassa asemassa oleville henkilöille, joita ovat esimerkiksi päihdehaitallisesti käyttävät, asunnottomat tai huonoissa oloissa asuvat, taikka päihdekierteessä olevat, joiden perustarpeiden turvaaminen on muutoin vaikeutunut tai vaarantunut. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2024:13) Vaikka päiväkeskus pyrkisi vähentämään päihdehaitteiden käytöstä aiheutuvaa stigmaa avaamalla ovensa kaikille, jotka haluavat paikalle tulla, on ensisijaisen tärkeää huolehtia siitä, että tila on turvallinen palvelua eniten tarvitseville. Päiväkeskuksessa huonokuntoisimman kävijän tulee olla se ensisijainen, ja jos paremmassa kunnossa olevaa häiritsee huonokuntoisemman läsnäolo, tulisi hänen hakeutua toisaalle. Huonokuntoisella päihdehaitallisesti käyttävällä henkilöllä ei todennäköisesti ole muuta paikkaa mihin mennä.

Lait muuttuvat nopeammin kuin toimipisteen kulttuuri. Vaikka moni aikaisemmin päihdehaitteen päiväkeskus oli lainsäädännön muutoksen myötä muuttunut päihdyneenä asiointin sallivaksi, saattoivat kävijät edelleen kokea, ettei paikalle olisi soveliaista tulla päihdyneenä. Tämä saattaa nostaa merkittävästi päivittäin päihdehaitallisesti käyttävien kynnystä hakeutua tarvitsemaansa palveluun.

Peruspalvelut keskiössä

Päiväkeskukset olivat selkeästi ottaneet lain-säädännön toiminnalle asettamat edellytykset vakavasti. Jokaisesta päiväkeskuksesta löytyi lain määrittämät vähimmäisedellytykset sosiaaliohjauksesta ruokaan sekä pyykinpesu-, suihku- ja lepomahdollisuuteen. Yhdessä päiväkeskuksessa oli lakimuutoksen jälkeen rakennettu pieni suihku sekä pieni yhden sängyn lepohuone, vaikkakin kyseisessä päiväkeskuksessa nämä olivat vähällä käytöllä. Selkeästi lepohuone sekä suihku tulkittiin hyvinvointialueilla lain edellyttämäksi palveluksi ja mahdollisuus näihin palveluihin järjestettiin, vaikka käyttö olisi ollut vähäistä.

Vierailun kohteena olleiden hyvinvointialueiden päiväkeskusten tapa toteuttaa kaikki uuden lain edellyttämät vaatimukset päihdehuollon erityisenä palveluna järjestettävältä päiväkeskukset oli raportin tekijöille iloinen yllätys, sillä valitettavasti Helsingin monin tavoin muuten laadukasta ja laajaa palvelua tarjoavista päiväkeskuksista yksikään ei mahdollista pyykinpesua, peseytymistä tai lepoa vaakatasossa omissa tiloissaan.

Peruspalveluiden lisäksi...

Anonyymi asiointi, matala kynnys ja mahdollisuus perustarpeiden tyydytykseen ilman muutosvaatimusta kuuluvat päihdehuollon päiväkeskusten perustehtävään. Parhaassa tapauksessa päiväkeskus kuitenkin tarjoaa kävijöilleen mahdollisuuksia myös oman tilanteensa edistämiseen ja kiinnittymiseen palvelujärjestelmään. Ideaalitilanteessa päiväkeskus toimii matalan kynnyksen porttina muihin palveluihin. Samanaikaisesti on tärkeää, että oman tilanteen edistäminen palvelujärjestämässä on vain mahdollisuutena ilman, että kävijältä edellytetään muutosta.

Yhteiskunnassamme ei ole merkkejä siitä, että päihteiden ongelmallinen käyttö ja siitä aiheutuvat lieveilmiöt olisivat tulevana vuosina pienenemässä. Päiväkeskuksissa tapahtuva terveysneuvontatyö, kävijöiden ohjaus peruspalveluihin ja perustarpeisiin vastaaminen paitsi vähentävät yksilöiden inhimillistä kärsimystä, myös tuovat merkittäviä kustannussäästöjä terveydenhuoltojärjestelmälle. Tämän toteutuminen edellyttää päiväkeskuksilta laajaa palveluvalikkoa sekä mahdollisuutta toimia tien tasoittajana muihin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Päiväkeskukset ovat myös palvelujärjestelmän tuntosarvia nopeasti muuttuvassa asunnotomuus- ja päihdetyön kentässä.

Valtaosassa päiväkeskuksia, joissa kävimme, tarjolla olevat terveyspalvelut olivat hyvin kevyitä tai niitä ei ollut ollenkaan. Yhdessäkään ei ollut jalkautuvaa lääkäripalvelua. Myös tarjolla oleva sosiaaliohjaus oli laajuudeltaan ja sisällöltään vaihtelevaa. Päihdehuollon erityisenä palveluna järjestettävä päiväkeskus pyrkii tavoittamaan ennen kaikkea haitallisesti päihteitä käyt-

täviä henkilöitä. Nämä ovat myös henkilöitä, joilla on merkittävää alikäyttöä perusterveydenhuollon palveluissa. Sosiaali- ja terveyspalveluihin pääsemisen kynnyksen madaltaminen saattaisi vähentää merkittävästi erityispalveluiden tarvetta. Esimerkiksi mahdollisuus saada haavahoitoa matalalla kynnyksellä saattaisi vähentää merkittävästi vakavammista pistosinfektioista aiheutuvia päivystyskäyntejä, sairaalapäiviä sekä amputaatioita.

Terveysneuvontatyötä toteuttavien päiväkeskusten on tärkeää pysyä päihdetyön kentällä tapahtuvan nopean muutoksen mukana. Tämä tarkoittaa jatkuvaa kouluttautumista, avointa kehittämisen kulttuuria sekä mahdollisuutta nopeisiin ja ketteriin toiminnan muutoksiin. Esimerkiksi tällä hetkellä Alfa-PVP:n käytön nopea lisääntyminen haastaa terveysneuvontatyötä tarjoavat päiväkeskukset uudella tavalla; miten tavoittaa henkilöt, jotka eivät käytä pistosvälineitä ja miten saada heidät palvelun piiriin sekä miten kohdata heidät päiväkeskusympäristössä?

Vertais- ja vapaaehtoistyössä sekä muissa kävijöiden osallisuutta tukevista toiminnoista olisi päiväkeskusten osalta vielä paljon kehitettävää. Päiväkeskuksen kävijät ovat palvelun käyttäjiä pikemmin kuin aktiivisia toimijoita. Osallisuus pelkistyy usein yhteisökokouksiin, joille ei välttämättä ole annettu kovin paljon valtaa päiväkeskuksen arkeen. Päiväkeskuksissa, joissa vierailimme, kävijöille oli vain vähän, jos ollenkaan, mahdollisuuksia osallistua päiväkeskuksen arjen pyörittämiseen. Myöskään naapurustotyö ei näkynyt päiväkeskusten arjessa, vaikka sillä voi olla suuri merkitys naapurustosuhteille, ympäristön viihtyisyydelle sekä kävijöiden osallisuudelle.

Sijainnin merkitys

Oikein sijoitettuna päihdehuollon erityisenä palveluna järjestetyllä päiväkeskuksella on merkittävä vaikutus ennen kaikkea kävijäkuntansa hyvinvointiin, mutta myös lähiympäristöön. Parhaassa tapauksessa päiväkeskus sijoittuu paikkaan, jossa on paljon palvelusta hyötyviä henkilöitä. Tällöin päiväkeskus paitsi tarjoaa apua kävijöilleen, myös vaikuttaa ympäristöön rauhoittavasti ja lisää ymmärrystä tarjottua palvelua kohtaan. Mikäli isossa kaupungissa on yksi päiväkeskus hyvien kulkuyhteyksien varrella, saattaa tämä vetää kävijöitä laajalta alueelta, mikä puolestaan saattaa lisätä häiriöitä päiväkeskuksen ympäristössä sekä vähentää palvelun hyväksyttävyyttä naapuruston silmissä. Suuremmassa kaupungissa useampi pienempi keskus on todennäköisesti sekä kävijöiden että naapuruston kannalta parempi ratkaisu kuin yksi iso. Toisaalta pienempi toimipiste on saattaa olla haavoittuvaisempi ja aukioloaika rajatumpi.

Päiväkeskus palvelee ennen kaikkea lähiympäristöään, jolloin sijainnilla sekä päiväkeskusveroston laajuudella on suuri merkitys päiväkeskusten mahdollisuuteen tavoittaa potentiaaliinen kävijäkuntansa. Päiväkeskuspalveluita tarvitsevilla ihmisillä voi olla vaikeuksia hakeutua yli kävelyetäisyyden päässä sijaitsevaan päiväkeskukseen, jolloin ei voida mitenkään ajatella, että yksi päiväkeskus vastaisi yhden kaupungin, saati kokonaisen hyvinvointialueen päiväkeskuspalveluita tarvitsevien palvelutarpeeseen. Yksi päiväkeskus laajalla hyvinvointialueella ei takaa yhdenvertaisesti saavutettavia laadukkaita palveluita.

Hyvinvointialueilla kannattaakin pyrkiä mahdollisuuksien mukaan myös huomioimaan kävijäkunnan erilaisia tarpeita tarjoamalla eri profiililla toimivia päiväkeskuksia ja kohtaamispaikkoja. Tämä kävi ilmi selkeästi myös keskusteluissa kävijöiden kanssa.

”Mielenterveyskuntoutujille olisi hyvä olla oma ”päiväkeskus” ilman päihteidenkäyttäjiä. Päiväkeskus nyky muodossa kaipaava lisää aktiviteetteja.”

Siinä missä toinen ei ole halukas menemään päiväkeskukseen, jossa asioivat ovat pääsääntöisesti haitallisesti päihteitä käyttäviä henkilöitä, saattaa päihtyneellä henkilöllä olla korkeampi kynnyks mennä päiväkeskukseen, jossa suurin osa kävijöistä on selvin päin. Parhaassa tapauksessa päiväkeskukset ja erilaiset kohtaamispaikat tarjoavat vaihtoehtoisia tiloja erilaisille kävijöille sekä kävijöiden erilaisille ja muuttuville tarpeille.

Osaava sekä riittävä henkilöstöresurssi laadun takaajana

Useissa päiväkeskuksissa nousi esiin toive henkilökunnan määrän lisäämisestä. Kuten aikaisemmin raportissa totesimme, resursoinnissa oli kuitenkin suurta vaihtelua päiväkeskusten välillä. Päiväkeskusten puutteellinen resursointi vaikuttaa paitsi haavoittuvuuteen aukiolon suhteen, myös siihen kuinka paljon työntekijöillä on aikaa tai jaksamista olla kävijöille läsnä sekä auttaa yksittäisiä kävijöitä heidän tuen tarpeissaan.

Resursoinnilla on muutenkin suuri merkitys työntekijöiden jaksamiseen ja pysyvyyteen sekä mahdollisuuteen tarjota kävijöille turvallinen ja välittävä ympäristö. Resursointi vaikuttaa osaltaan myös jatkuvan kehittämisen kulttuurin syntyymiseen sekä mahdollisuuden toteuttaa rakenteellista tiedontuotantoa sekä osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Yksilöllinen tuki, henkilökunnan pätevyys ja välittävä asenne, kehittämisen kulttuuri ja vaikuttamistyö sisältyvät kaikki Verkostokehittäjien laatusuosituksiin.

Osaava henkilöstö on päiväkeskustyön ytimessä. Tämä tarkoittaa samanaikaisesti sekä taitoa kohdata kävijä inhimillisesti, välittävästi ja tasa-arvoisesti että laajaa tuntemusta palvelujärjestelmästä. Työntekijältä edellytetään myös ymmärrystä haittoja vähentävästä työotteesta sekä matalan kynnyksen työstä. Päiväkeskus voi olla hektinen työympäristö, jossa valtaosa työpäivästä ollaan suorassa asiakaskontaktissa. Tämä vaatii työntekijältä erityisen hyviä kohtaamisen taitoja. Jatkuvan kehittämisen kulttuurin ylläpito ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus vaativat työntekijältä myös valmiutta jatkuvaan itsensä kehittämiseen ja työkentän ilmiöiden aktiiviseen seurantaan.

Päiväkeskustyö haastaa työntekijää monin tavoin: kuinka olla ”tarjolla”, ilman että tyrkyttää palvelua, kuinka olla lähellä ja läsnä, mutta samalla antaa tilaa kävijöille, kuinka antaa tilaa ilman, että jää passiiviseksi sivustaseuraajaksi. Matalan kynnyksen työhön ja haittoja vähentävään työotteeseen kuuluu olennaisesti se, ettei kävijälle esitetä muutוסvaatimusta. Samanaikaisesti tilanteen tunnistaminen, kävijän mahdollisen muutoshalun tukeminen sekä voimavarakeskeinen työote ovat päiväkeskustyössä tärkeässä roolissa. Väärinymmärrettynä haittoja vähentävä työote voi johtaa tilanteeseen, jossa työntekijä uhkaa jäädä passiiviseksi kahvinkeittäjäksi. Työ matalan kynnyksen päiväkeskuksessa on arvokasta ja vaativaa työtä, hyvin haavoittuvassa tilanteessa olevan asiakasryhmän kanssa.

Lopuksi

Helsingin päiväkeskukset ovat monin tavoin laadukkaita palvelun tarjoajia ja niiden palveluvalikko on laaja. Niissä on tarjolla mm. sosiaalihjausta, terveysneuvontatyötä, ympäristötyötä, vahva vertaistyö, toimipisteisiin jalkautuva lääkäripalvelu sekä mahdollisuus joihinkin terveydenhuollon läheteisiin. Toisaalta Helsingin palveluvalikosta puuttuu lepohuone, suihku ja pyykinpesumahdollisuudet, jotka ovat asunnottomien asiakkaiden kannalta oleellisia palveluita. Helsingissä on asunnottomien palvelukeskus, jossa on suihku, pyykinpesu ja lepo mahdollisuus, palvelukeskus ei tarjoa anonyymiä palvelua ja on tarkoitettu helsinkiläisille asunnottomille.

Yksi raportin lähtökohdista oli selvittää miten laki päihdehuollon erityisenä palveluna järjestettävistä päiväkeskuksista oli vaikuttanut palveluihin valtakunnallisesti. Ensisijaista oli peilata päiväkeskuksia uuteen lainsäädäntöön sekä Verkostokehittäjien päiväkeskuksia koskeviin laatusuosituksiin. Samalla kuitenkin peilasimme ajatuksissamme päiväkeskusvierailuja meille jo valmiiksi tuttuihin Helsingin päiväkeskuspalveluihin.

Verrattuna tässä raportissa käsiteltyihin päiväkeskuksiin on Helsingin päiväkeskusten kävijöistä merkittävästi suurempi osa suomenensisäisesti päihteitä käyttävä henkilöitä ja merkittävästi suurempi osa asioi päiväkeskuksessa päihtyneenä. Karkeasti arvioiden kävijä, joka monessa päiväkeskuksessa saattaisi - palvelun sanoitetusta matalasta kynnyksestä huolimatta - jäädä palvelun ulkopuolelle tai tulla rajatuksi palvelusta, voisi Helsingin päiväkeskusten näkökulmasta olla keskimääräinen kävijä. Tämän voisi katsoa kuvaavan osaltaan Helsingin päihdetilannetta, mutta myös sitä, että Helsingin päiväkeskusten palveluissa terveysneuvontatyö sekä haittoja vähentävän päihdetyön näkökulma ovat merkittävästi suuremmassa roolissa verrattuna vierailumme kohteena olleisiin päiväkeskuksiin.

Päihdehuollon päiväkeskusten lakisääteisyys on luonut hyvinvointialueille standardit päiväkeskusten peruspalveluille. Suurin osa hyvinvointialueista on myös nämä edellytykset pyrkinyt täyttämään. Koemme tärkeäksi, että Verkostokehittäjien laatusuositukset otettaisiin lain edellyttämien minimivaatimusten rinnalle laatustandardiksi, johon päiväkeskukset vertaavat omaa toimintaansa. Päihdehuollon päiväkeskusten lakisääteisyys on valtakunnallisesti parantanut monien – etenkin asunnottomien ja haitallisesti päihteitä käyttävien – peruspalveluiden saavutettavuutta. Samanaikaisesti päiväkeskusten valtakunnallinen kattavuus on auttamattomasti liian repaleinen, yksi päiväkeskus hyvinvointialueella ei riitä ja jättää monet avuntarvitsijat palvelun ulkopuolelle.

- **Matala kynnys ja haittoja vähentävä työote.** Päiväkeskuksen ensisijainen asiakas on vaikeimmassa tilanteessa oleva, päihteitä haitallisesti käyttävä henkilö. Päiväkeskukseen tulemisen kynnys tulee pitää matalana ja palvelusta ulos rajaamisen kynnys korkeana.
- **Perustarpeisiin vastaaminen.** Päiväkeskusten tulee tuottaa lakisääteiset perustarpeisiin vastaavat palvelut mukaan lukien mahdollisuus ruokailuun, lepoon, suihkuun sekä pyykinpesuun.
- **Mahdollisuus oman tilanteen edistämiseen ja palveluihin kiinnittymiseen.** Parhaassa tapauksessa päiväkeskus tarjoaa perustarpeiden lisäksi kävijöilleen matalan kynnyksen sosiaali- ja terveyspalveluita sekä reitin kiinnittyy olemassa oleviin peruspalveluihin.
- **Yhteistyö muiden palveluiden kanssa.** Päiväkeskusten ja muiden sosiaalihuollon palveluiden yhteistyö vahvistaa kävijöiden kokonaisvaltaista tukea ja mahdollistaa entistä joustavammat palvelut.
- **Laadukas päiväkeskuspalvelu tarvitsee tuekseen riittävän henkilöstöresurssin.**
 - **Kävijätoive:** Tarvitaan lisää henkilökuntaa, jotta päiväkeskusta ei aina suljettaisi, kun yksi työntekijä on poissa.
- **Päiväkeskus palvelee ensisijaisesti lähiympäristöään.** Se, että jokaisella maantieteellisesti suurella hyvinvointialueella on esimerkiksi yksi päiväkeskus, ei riitä takaamaan palvelun tavoitettavuutta sitä tarvitseville.
- **Erilaisia kohtaamispaikkoja.** Päihdehuoltolain mukaisen päiväkeskustoiminnan lisäksi myös muut kohtaamispaikat ovat tärkeitä, jotta erilaisille kävijöille löytyy heidän tarpeitaan vastaava palvelu.
- **Verkostokehittäjien laatusuosituks.** Perustarpeiden ja lainsäädännön asettamien minimi tavoitteiden lisäksi Verkostokehittäjien laatusuosituks tulisi ottaa laadukkaana päiväkeskuspalvelun kriteereiksi, joihin päiväkeskuksen palvelua tulee peilata.
- **Hyvät käytänteet.** Päiväkeskustoiminnassa kannattaa ottaa mallia hyvistä käytänteistä muilta toimijoilta, mutta tärkeää on muokata ne paikalliseen ympäristöön sopivaksi.

Lähteet

Degerman, Maria (2024) Laatusuositukset matalan kynnyksen päiväkeskustoiminnalle. Y-säätiö 2024 <https://ysaatio.fi/aineisto/paivakeskustoiminnan-selvitys/>

Sininauhaliitto (2024) Kohtaamispaikoilla suuri merkitys arjen selviytymisen kannalta. Tutkittua tietoa kohtaamispaikoista | Sininauhaliiton jäsenpalvelut

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saadokokoelma/2014/1301>

Tartuntatautilaki 1227/2016 <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2016/1227>

Sosiaalihoitolain soveltamisopas (2024). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2024:13 <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165650>